

УДК 821.161.2
ББК 83.3 (4 Укр)

ГУЦУЛЬЩИНА У ТВОРЧОСТІ БОГДАНА ЛЕПКОГО: ЛІРИЧНЕ «Я» НА ТЛІ КАРПАТ

М. М. Васильчук

Коломийський інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кафедра філології; м. Коломия, вул. Миколи Лисенка, 8; тел. (03433) 2-46-60

У статті зроблено спробу простежити генезу та історію створення поетичного циклу «В Розтоках» відомого українського письменника Богдана Лепкого (1872–1941). Автор дослідження намагається вникнути у витoki тих або інших мотивів, що склали основу поетичного циклу, простежує систему образів. Дослідник пробує розібратися в тому, наскільки глибоко пройнявся поет темою Гуцульщини, чи зміг він вжитися у карпатську проблематику. Показано основні символи циклу, які спрацьовують на рівні концептів, а також поєднання у Богдана Лепкого в цьому циклі модерністських поезій із віршами соціального звучання.

Ключові слова: *цикл, поезія, концепт, тема, мотив, модернізм, гори, ріка, ставок, Карпати, Гуцульщина.*

Однією із яскравих постатей в українській літературі першої половини ХХ ст. є Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941) – поет, прозаїк, перекладач, критик, історик літератури, видавець. У середині 1930-х рр. Петро Карманський у книжці «Українська богема» назвав Богдана Лепкого найбільш популярною постаттю на галицькому ґрунті. Визнання він заслужив завдяки своєму талантові та активній праці. Виходець з Тернопільщини, Богдан Лепкий більшу частину свого життя провів у Кракові. Але творчість письменника живила Україна, її історія і сучасне. Після років заборони на його доробок, яку наклала радянська ідеологія, призабута спадщина Богдана Лепкого в останні два десятиліття майже повністю повернулася до читача. Серед багатьох книг митця, перевиданих у цей час, особливої уваги заслуговують підсумкові видання: «Твори в двох томах» (К.: Дніпро, 1991) [6; 7], упорядковані та прокоментовані Миколою Ільницьким, і «Твори в двох томах» (К.: Наукова думка, 1997) [8; 9], упорядковані і прокоментовані Федором Погребенником. Письменникові присвячена низка статей, збірників матеріалів, монографій [2; 3; 12–14; 17].

Нас цікавить творчість Богдана Лепкого, пов'язана з Гуцульщиною. На рівні літературно-краєзнавчому це питання вивчали дослідники Петро Арсенич [1], Ігор Пелипейко [11], Уляна Скальська [15], Никанор Крет [5]. Ми ж спробуємо подивитися на проблему Гуцульщини в творчості Богдана Лепкого з погляду історико-літературного.

Загалом відомо, що в різні роки Богдан Лепкий бував у Ворохті, Яремчі, Нижньому Березові та інших населених пунктах і місцевостях Гуцульщини. У багатому поетичному доробку Богдана Лепкого є цикл поезій «В Розтоках». Як відзначав сам автор, мова про село Розтоки в Карпатах над Черемошем. Нині село Розтоки – Косівського району Івано-Франківської області. Межує воно з іншим селом з такою ж назвою: Розтокама Вишницького району Чернівецької області. На час приїзду сюди Богдана Лепкого Розтоки мали вже певний культурний шарм. У Розтоках «...часто бував Ю. Федькович (зокрема 1863, 1865, 1866 р.), згадує він про це село в своїх творах (оповідання «Опришок» та ін.)» [10, 57]. Про те, що факт перебування Федьковича у Розтоках і околицях був відомий Лепкому, можемо судити з його приміток до підсумкового видання своїх творів «Писання», виданих у 1922 р.): «Туди я приїхав перший раз в 1894 р. літом. Між Кутами і Тюдевом – висока скеля над Черемошем. Сокільське, яке так любив Федькович, зробило на мене сильне враження, як жодна гора в світі. Під Сокільським написав я тоді вірш «Гей, чудові наші гори» [1, 26]. Автор веде мову про поезію «Наші гори», яка починається словами «Гей, чудові наші гори...». Тобто тут митець розкриває історію започаткування поетичного циклу «В Розтоках». Прикметно, що перший вірш, написаний від перших вражень, став водночас і першим віршем циклу, тоді як наступні твори були вже своєрідним увиразненням, поглибленням теми.

Богдан Лепкий також згадує людей, з якими зустрічався тут, історію написання своїх поетичних та прозових творів, а також обставини їх публікації: «Між Тюдевом і Розтокама напала нас буря. Я скрився перед нею до гостинного дому о. Ковблянського і там написав тої самої днини образок «Під Сокільським». Він був друкований у фейлетоні «Діла» і попав у «Читанку» Крушельницького (в збірці моїх оповідань його нема). В о. Ковблянського перебував я кілька днів...» [1, 26].

Більшість віршів циклу «В Розтоках» написано ще на зламі ХІХ і ХХ ст. й опубліковано у поетичній збірці Богдана Лепкого «Листки падуть» (Львів, 1902). Згодом цикл був доповнений при підготовці підсумкового видання – першого (поетичного) тому для двотомника «Писань» (Київ–Ляйпціг, 1922). Відомо, що сучасний варіант циклу (вісімнадцять віршів) сформувався згодом; Богданові Лепкому належать ще декілька віршів, які нині не публікуються, серед них і твір «Гать пустили!» [1, 26], присвячений тяжкій праці плотогонів і хижацькому винищенню природи Карпат задля збагачення чужинців.

У заспівному вірші «Наші гори» поет передає враження від величі гір як природного феномена, справді демонструючи, що це, як він писав, «якась зачарована країна краси». У згаданій поезії яскраво проступає охоплення від споглядання гірського краю. Потрясіння, яке викликають Карпати у мешканця Поділля, настільки велике, що він зізнається у цілковитій розгубленості, коли незмога зібратися з думками, котрі, слідуючи за поглядом, підносяться догори. У мандрівця в цей час пробивається

думка, що тут, у Карпатах, «...чимраз до неба ближче / Чимраз дальше до землі!» [6, 46]

З дивовижною наполегливістю поет у циклі виводить образ води. У нього, ніби в перші часи по створенні світу, фігурують земля (гори) та вода (ріка, потічки, ставок, імла, хмари). Саме вода є стержнем віршів цілого циклу, вона виходить тут на рівень концепту.

У циклі декілька поезій присвячено річці Черемош. Ця гірська ріка, на той час важлива водно-транспортна артерія Гуцульщини, оспівана багатьма авторами. Але Лепкий шукає свого бачення і свого поетичного вислову. Один з віршів циклу він назвав «Ніч над Черемошем». Автор у поетичну форму вбрав враження від особливого стану людини, яка опинилася вночі у горах біля гранітної скелі, під якою клекоче-піниться нестримна гірська ріка. Перебування біля річки у нього передано через особливий романтичний настрій. Тут бачимо такі елементи, характерні для романтиків, як «отари білих хмар», серед яких виділяється місяць; тут незвичні звуки: «Часом сова озоветься, / Як грішника душа», або «Часом лилик стрілою / Перешибне воздух / Й, окутаний імлою, / Щезає, наче дух» [6, 46]. Тут немає тієї Гуцульщини, яку непомильно пізнаєш за іншими ознаками, характерними лише їй. Подібна ніч і подібні звуки могли бути й на іншій річці поза Гуцульщиною. І лише у прикінцевих рядках вірша Богдан Лепкий «являє» саму Гуцульщину, незначними рядками-мазками у романтичну картину ночі додаючи локальний колорит, який засвідчує, що це таки Карпати: «Часом сопілка в горах / Заплаче, заквилить, / А Черемош по зворах / Шумить, шумить, шумить...» [6, 47].

Поет оспівує природу Карпат й у вірші «Полудне в горах». Твір багатий на враження людини, яка ще не звиклася з цим краєм, не збайдужіла, тому на всю цю красу споглядає свіжим оком. Дивлячись на яр з гірськими потоками, він витворює асоціацію: вода – як скло, як гірський кришталь. Здається, поет моментальним поглядом сфотографував цю красу або заморозив, тому й зумів порівняти рух води із застиглими формами мінералу. Та при цьому Богдан Лепкий звернув увагу й на звуки гірських потоків, на «Їх вічні невгамовні тони», які «Немов жалі, немов прокльони, / Летять каскадами в простір» [6, 47].

Ліричний герой Лепкого у горах навколишній світ сприймає всіма органами відчуттів. Тому у творі послідовно автор передає враження від споглядання та наслуховування природи. Митець рядками поезії оживляє запахи хвої і смоли дерев. Він пише про те, що «...ялиці / Зітхають віддихом живиці, / І холодом холодять грудь» [6, 47]. Через поетичні метафори він пробує звести воєдино різні стихії – твердість і висоту гір із нестійкістю та рівнинністю моря, які, однак, не є антагоністами, а лише різними виявами підсоння. «Довкола тебе – гори, гори! / А над тобою: небо-море / І сонця животворний жар» [6, 47]. Автор говорить про напівстани – туман-імлу, яка в'яже гірські яри з хмарами-морем. У цьому переліку натурфілософських реалій поет, знову в прикінцевих рядках, знаходить місце й для суто гуцульських символів: згадки про звуки трембіти на полонинах, голосні дзвіночки на вівцях. Але все це далеко, і

воно не є визначальним для автора, це лише штрих, мазок, натяк на місце дії. Для нього головніше інше: «Над тим усім задума ходить / І за собою тугу водить, / Зітхання, спомини, пісні» [6, 47]. Цей вірш, як і низка інших творів циклу «В Розтоках», своїми мотивами й інтонаціями свідчить про приналежність Лепкого до модерністського, молодомузівського дискурсу.

Богдан Лепкий у поезії «До Черемоша», яка вписується у контекст інших творів про цю гірську ріку, з притаманним йому поетичним переосмисленням веде мову про річку-воду як про розрадника. Поет проводить паралель між Черемошем, яким сплавають плоти-дараби, і Черемошем, біля якого ліричний герой відпочиває душею. Тому автор пише: «На хребет холодний твій / Я пускаю як стій / Сплав важкий – тугу!» [6, 48]. Ліричний герой вважає, що лише Черемош, могутня гірська ріка, спроможний звільнити його від туги. А туга ця «...тяжка вона, Як цілі ліси!» Сприймаючи ріку як живу істоту, ліричний герой вірша звертається до Черемоша: «брате мій».

Богдан Лепкий не зраджує своєму ліричному тонові й у віршах «На лодці» та «Гірський став». Вірш «На лодці» наповнений елегійними нотками. Часопростір твору окреслено рядками «Пливи, моя лодко, по хвилі / В спокійну вечірню годину!» [6, 48] Власне, цим першим рядком вірша підпорядковано й усі наступні. Поет описує передвечірній стан природи, суголосний спокійному розміреному ритмові життя ліричного героя. Він порівнює імлу із легкокрилими снами, що знову дає йому змогу вести мову про напівстани: «Он, видиш, як гори дримають, / А хмари, а мряки, як думи» [6, 48]. Знаходиться місце й для традиційних автохтонів Карпат – ялиць. Поет їх вписує у ту картину світу, яку змальовує у цьому вірші. Причому ялиці виступають лише часткою напівреальної декорації, де головними є їхні шуми, пов'язані з хмарами, мрякою, думами, тобто, такими ж нетривкими субстанціями між явою і ефемерністю. Ялиці – це стовпи, які через корені вбирають воду, а кронами торкаються водихмар. Цю картину Богдан Лепкий завершує у суто модерністському дусі – зверненням до човна-лодки: «Чому ж би й мені, моя лодко, / Не вільно життя позабути?» [6, 48]. Автор у поезії проводить паралель між надвечір'ям, часом засинання природи, та людиною, яка спокушається умиротвореністю і спокоєм гірської природи і, піддаючись добовим ритмам, прагне й собі спочатку заснути, щоб, можливо, вже не прокидатися ніколи.

Богдан Лепкий торкається нехарактерних для Гуцульщини загалом об'єктів – ставків, човнів. Можливо, його сутність прагнула знайти тут щось близьке для свого Тернопілля. Тому автор пише про «...став один бездонний / В одній закутині гірській» [6, 48]. Цей вірш наповнений романтичними нотками: бездонний, ніби сонний, став; став оточений скелями, порослими мохом, ялівцем; місяць стелить з гори до ставкового плеса місячну стежку. На відміну від вірша «На лодці», у поезії «Гірський став» автор уже оптимістичніший. Романтичні реалії йому були потрібні лише для того, аби просто показати, що за цією напівмістичною

обстановкою приходиться звичайний світанок. Все ж інше було не чим, як мрією, сном, які тут «літають рійно». Та й душевний стан ліричного героя не такий, як у попередньому вірші: бо «...тихо тут і так спокійно, / Як у душі, що збулась горя» [6, 48]. Тому карпатську природу поет розглядає як місце, де людина може відпочити духовно, набратися життєвої наснаги. Загалом же, ці два вірші найменш «гуцульські» з цілого поетичного циклу «В Розтоках».

Поет інколи виходить за межі лише споглядання природи і власного внутрішнього стану, як це бачимо у поезії «Ялиця». Лепкий через «олюднення» дерева, що зросло на високій горі, звертаючись до нього у вірші-монолозі, торкається цілої низки моментів з життя Гуцульщини. Через запитання до дерева поет передає читачеві поетично зашифровану інформацію з історії Гуцульщини: гори колись були покриті безконечними непрохідними лісами («Як шуміли кругом / Безконечні ліси»); тут водився володар гір – ведмідь («Як тинявся медвідь, / Дикий пан диких гір»); тут є дві великі ріки («Як ревів Черемош, / Як шумів дикий Прут»); у Карпатах втікачі від панщини знаходили вільне життя («Як жилось людям тут / На свободі без пут») [6, 49]. Прикметно, що автор по-поетичному точно і містко говорить про цей край, тому твір не здається простим переліком історичних фактів, а дихає чаром поезії. Звертаючи свій монолог до ялиці, ліричний герой закликає: «Розкажи ти мені / Про минулі часи, / І чар сили, краси / Обнови, воскреси!» [6, 49] І таке воскресіння ніби відбувається в іншому вірші циклу – «Лови».

Вірш про полювання на ведмеда, який заліз до господаря в колешню й «пірвав телицю», а потім поїв заховані у ямі-сховку харчові запаси, має назву «Лови». Тут гумористичні нотки переплелися з мотивами соціального характеру. Для селян зазвичай був тяжким періодом року так званий передновок, час, коли старі запаси їжі закінчились, а новий урожай ще не поспів, тоді люди голодували. Отож, здавалося б, на перший погляд гумористичне звернення до ведмеда, насправді має драматичний підтекст: «Гей, медведю! Що ти вдіяв? / Глянь, надходить передновок, / Це ж для Федя вся надія, / Весь масток, весь приховок» [6, 50]. Співчуваючи господареві, окраденому ведмедем, поет бідкається: чим нагодує господар дітей, коли закінчиться картопля, і чим він заплатить тоді, як прийде збирач податків: «Що буде, як зафантує / Секвестратор за податок?» [6, 50] Згадавши про податківця-секвестратора, який примусово стягає податки, поет вдається до гумористичних ноток, звертаючись до ведмеда, який мав би бути заодно зі своїм сусідом-гуцулом, а натомість він його кривдить, отож нічим не ліпший від податківця-секвестратора. Тут поет протиставляє оточуючий гуцула природний світ світові цивілізації, державної системи, де людину визискують. Тому, соромлячи ведмеда, він каже: «Тьфу! Встидайся! Гріх великий! / Досить хлопа кривдять люди, / То хоч ти, мій вуйку дикий, / Міг би серце мати в грудях!» [6, 50] Вуйко – одна з табуйованих назв ведмеда.

Вірш «Така чудова нічка» – оспівування внутрішнього стану ліричного героя, який, перебуваючи в горах, почувается неначе в раю. Точ-

ніше, Богдан Лепкий, який не звик до прямолінійності у поезії, мову веде лише про «сон о раю». Тут маємо мотиви всесвітньої любові, коли у пориві розчулення хочеться «...вселенну До серця пригорнути» і пам'ятати лише добре. Ліричний герой чимось близький до того, щоб як герой Гете, вигукнути про чарівну мить, яку слід зупинити: «Й кричати: «Зупиніться / Часу бездонні ріки!...» [6, 50] Карпати у цьому медитативному вірші присутні на рівні простої загальної згадки: «Ах гори, хоч присніться, / Коли засну навіки» [6, 50]. Це – вияв найвищого захоплення краєм, у якому «Така чудова нічка».

Здається, автор, творячи цикл «В Розтоках», навмисне перемежовував вірші медитативні та сюжетні. До сюжетних належить вірш «Хрест на кручі». Це – діалог, який відбувається радше за все під час сплаву Черемошем. Мандрівець, пливучи як пасажир на дарабі, звертає увагу на хрест на кручі. Поет описові цього хреста приділяє немало уваги. Тут він користується символікою, близькою до фольклорної. Хрест не простий, а «похилений», а сусідять йому «Трепетливі і плакучі» берези, котрі, «Як сестриці-жалібниці, / Що за братом голосили» [6, 51]. Йдучи за традиційним досвідом, ліричний герой припускає, що саме в такій обстановці міг би лежати мисливець на сарн, убитий громом, мандрівний співак-кобзар, чи закохана дівчина-самогубець, яка вертала від ворожки і кинулась у Черемош. Не випадково автор наводить такий перелік людей. Усі вони, за традиційною християнською мораллю, є порушниками певних засад і приписів. Отож покарані незвичною долею і незвичною смертю. Але Гуцульщина, край, де тривалий час зберігаються язичницькі вірування, дещо інакше ставиться до таких людей. Тому цілком виправданим є інтерес ліричного героя твору до хреста, оскільки тут їх часто ставлять на місці трагічних подій, отож є надія почути щось незвичне. Слід зазначити, що сам Лепкий турбувався, аби читачі правильно зрозуміли символіку його вірша, тому додав такі примітки: «Жалібниці – плачки. У горах водилися плачки-жалібниці, яких кликали на похорони, щоби оплакували покійника. Домовину везли на санях (навіть у літі), плачки ставали на копаницях (полозах), обіймали домовину (деревище) і заводили. Перед домовиною йшли трембітарі й трембітали» [8, 783].

Богдан Лепкий, виписуючи другу частину діалогу, відповідь легіня-плотогона, вдається, з одного боку, до фольклорних ноток, а з іншого – вимальовує чіткий соціальний мотив. Виявляється, тут лежить «...Гринь, мій родич, / Що дарабами теж правив». Хрест – пам'ять про самогубця, який позбавив себе життя, тому що: «Орендар його опутав, / Обдувив як ту дитину, / І по п'яному взяв в його / Полонину і маржину» [6, 51–52]. Фактично, оповідаючи напівлегендарну історію, яка спочатку вбачалася ліричному героєві якоюсь романтичною казкою, поет приводить читача до роздумів про те, що не все так легко і просто у Карпатах, що гуцули, живучи серед неймовірної краси природи, все ж не можуть бути щасливими, бо над ними тяжить соціальне лихо. Описуючи нібито поодинокий випадок, Богдан Лепкий веде мову про страшне лихо цього

чарівного краю: несправедливість, яку чинять щодо гуцулів зайти, що принесли в гори горілку, набудували корчем і всілякими неправдами споюють довірливих господарів, аби отримати у свою власність їхнє майно: ліси, полонини, худобу. Поет завершує вірш рядками, які свідчать про сутичку двох світів – шляхетного світу гуцулів зі споживачьким світом визискувачів: «Та й таке-то! На перині / Рендар кості вигріває, / А наш Гринь небесним плаєм / В Бога вівці завертає» [6, 52]. До цього вірша Богдан Лепкий дав примітки, у яких пояснює слово «рендар» (орендар) і рядки про небесний плай, де в Бога вівці випасають: «гуцули вірять, що вівчарі по смерті пасуть на небі божі вівці – зорі» [6, 833]. Тут слід додати, що у народі Гриневе самогубство, певно, не вважали злочином, бо вчинене воно як протест проти несправедливості (втративши все, герой шукав справедливості у судах, але не знайшов). Тому єдиною потіхою для гуцула в умовах земної несправедливості залишається справедливість на небі: бути там, за легендою, також пастухом.

Вірш «Хрест на кручі» присвячено отцеві Попелеві з Довгополя. Сам Богдан Лепкий про цю особу пише так: «В о. Ковблянського перебував я кілька днів і звідти ходив у гори аж у Довгополе до о. Попеля, в якого написав О. Маковей одну зі своїх повістей. З о. Попелем їздив я на Грамітне, славне своєю грізною, героїчною красою. Отець Попель знаменито знав Гуцульщину і відомий був у цій країні як один з визначних просвітно-політичних діячів. До Розток навідувався я з тої пори кожного року, хоч на короткий час, і вона так і осталася в моїй уяві, як якась зачарована країна краси...» [1, 26]. Мова тут про Івана Попеля (1850, м. Галич – 1921, с. Довгопілля), священника УГКЦ. Він був відомий як засновник культурно-просвітніх та економічних товариств на Гуцульщині. Добре знали його й у літературно-мистецьких колах; у нього гостювали Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Осип Маковей, Хведір Вовк, Володимир Шухевич. Можливо, Іван Попель був тією людиною, яка розповіла Богданові Лепкому пригоду з керманичем, що лягла в основу цього твору.

У диптиху «До самотньої ялиці» увагу поета привертає образ враженої громом ялиці, яка самотньо росте на горі. Вона для нього – «горда й висока» «сестриця». Поет через цей образ декларує власне розуміння величчя, людської стійкості й незламності. І, можливо, людина, як і ялиця у вірші, виснажившись від боротьби, стає самотньою, але це його не лякає. Лепкий акцентує увагу на тому внескові, який людина робить для інших, хоча й сама наражається на небезпеку. У цьому переліку добрих справ ялиці-людини – навчання пісень птахів, розказування квіткам казок тощо (мова про життя за певними правилами співіснування, заснованими на позитиві). Вірш автор завершує у мінорних тонах: «Квіти на сонці зів'яли. / Трави вода замулила. / Вколо каміння і скали, / Пустка, могила...» [6, 53]. Тобто митець розвиває тему проминулості життя.

Співцем смутку автор виступає у вірші «Як сумно хвиля грає». Здавалося б, це чергова рефлексія на тему плавби гірським ставом, які

маємо у віршах цього циклу «На лодці» та «Гірський став». Але він з новою силою розвиває тут мотив болю і смутку, характерний для модерної поезії. Власне, тут з'являється образ Керманича, який і везе ліричного героя на уявному човні. Автор малює напівреальну картину плавби розбурханою водною стихією, коли «З човна несеться спів», а «По берегах лунає / Мелодія без слів – / на весь луг». Ліричний герой твору сам не може розібратися в тому, куди пливе і хто ним керує, тому й виникає такий діалог: «– Керманичу, собою! / Звідкіля ти і хто? / – Я, – каже, – сум, син болю, / Я знав тебе давно, / я твій друг» [6, 53]. Ввівши у вірш образ Керманича-суму, сина болю, поет говорить про невмирущість смутку і суму. Власне, це образне втілення ідеї всесвітньої скорботи: «Над світом так літає, / Як над рікою шум, / смутку дух» [6, 54]. Попри приналежність цього твору до циклу «В Розтоках», тут, власне, нема зримості Гуцульщини.

Триптих «На небі сонце гасне» – медитація на тему призахідної пори. Автор милується останніми сонячними променями, які яскраво виділяються в гірській місцевості: тут захід сонця творить дещо інакше враження, аніж на рівнинах. Поблизькі гірські верхи, вкриті лісами, по-особливому чітко окреслюються на тлі золото-гарячої барви світила, яке майже зайшло за карпатські хребти: «Горять шпилі огнями, / Мов царський діадем, / Аж зорі над верхами / Займаються огнем» [6, 54]. Поет описує стан особливого спокою, який настає о цій порі. З'являються зорі на небі, світить місяць; при цій пишноті вгорі, все на землі перебуває в якійсь тиші. Тут поет знову звертається до образу синьої мряки, яка заливає все довкола, наче море. І серед цього моря-мряки «Над морем у долині / Стоїть казочний храм» [6, 54]. Автор дає опис цього храму, який має стіни з порфірів, золоті вежі, кришталеві сїни, крем'яні сходи. Це чи то храм душі ліричного героя, чи то видиво, вибудоване грою світла у гірській долині, чи то просто мрія, де «Цвітуть в городі тоя / Й люби мене – квітки» [6, 54]. У такому ж дусі написано другий вірш триптиху. У ньому автор продовжує тему призахідної пори, але, звісно, дає інші грані її розкриття. Гасне сонце, надходить ніч, «Ідуть зірки юрбою і місяць серед них». Богдан Лепкий вдається до народнописенної образності, казкової метафорики, де прирівнюються місяць до пастуха, а зорі – до тварин. Але тут автор робить поправку на гуцульський колорит, тому в нього зорі – як дрібні вівці, а місяць – як вівчар. Знаходить поет місце і для такого колоритного мотиву, як гра на сопілці: «Пасіться, зорі-вівці, / Нім стане ясний день, / А вітер на сопілці / Заграє вам пісень» [6, 55].

Богдан Лепкий використав ще один термін, характерний для цього регіону – плаї. Вималювавши таку небесно-пасторальну картину, своєрідне відображення пастушого життя у космічному вимірі, митець завершує поезію своєрідним узагальненням, ніби пояснюючи, а точніше, увиразнюючи провідну думку вірша: «Несеться у просторі / Поезія світів» [6, 55]. Завершальний вірш цього триптиха пов'язаний із попередніми, «водними», віршами циклу. Тут з'являється згадка про студену хвилю, круті береги, а також про очерет. Власне очерет і є тим симво-

лом, який точно вказує читачеві, що мова про ставок. Поет вдається до метафорики, аби передати високу поетичну напругу своєї поетичної душі: «На хвилі місяць грає / Симфонію без слів. / З хвиль кучері сплітає, / Жемчуг переливає, / Симфонію без слів / Співає...» [6, 55]. У вірші маємо пісню місяця, ніби прикрашену казково-елегійним серпанком. Мовлячи загалом про триптих «На небі сонце гасне», можна відзначити майстерність Богдана Лепкого у творенні пейзажної ліричної поезії. Він вишукує незвичні, глибоко індивідуальні образи, які, однак, легко піддаються прочитанню, подекуди за допомогою народнопоетичного ключа. Лексика, притаманна карпатському регіонові, надає триптихові гуцульського колориту, отож і вмотивованості появи таких віршів у циклі з Гуцульщини – «В Розтоках».

Богдан Лепкий цикл «В Розтоках» опублікував 1902 р. у збірці «Листки пануть» (Львів, 1902) [8, 782]. Але, як відомо, він цей цикл постійно доповнював. Тому під пізнішими поезіями поет ставив дати. Вірш «І ми пішли» має дату 1908 р. Очевидно, поет, прив'язуючи цей вірш до циклу, мав якісь особливі думки внутрішнього плану, оскільки з самого вірша не видно, що він повинен бути саме в цьому циклі. Тут нема ні мотивів, ні образів, ні лексики, які б в'язали його з Гуцульщиною. Вірш узагалі стосується проблем внутрішнього світу людини. Це – варіант медитації на ту ж тему, що й інші вірші, присвячені самотності. Але різниця полягає в тому, що ліричний герой із своєю обраницею поринули у власні почуття, проникнуті коханням і тугою. Перебуваючи там на самоті, вони були щасливими. Закохані відкрили для себе ще ніким не бачені на землі «пишні диво-квіти», тішились ними і гралась у «млі із жемчугів». Але сталася трагедія: їх «з глибин» підняли до життя. Тому ліричному героєві з його обраницею залишається тужити, «Чекаючи, пок' не наспіє час зійти углиб?» Певно, творячи цей вірш, автор, як і колись, переживав якийсь особливий стан, згадуючи Розтоки. Це й давало змогу поетові щораз, звертаючись до образу ставу чи річки, знаходити нові й нові варіації теми, нові й нові нюанси, нову гру світла, тіней, поетичних образів.

Поет вибудував поезії у циклі «В Розтоках» у пульсуючому порядку. Тут чергуються різні за світовідчуттям вірші. Це й не дивно, бо засади модернізму передбачали поетизацію мінливих, динамічно змінних переживань і хвилинних вражень, і Богдан Лепкий це підтверджує своїми віршами з циклу «В Розтоках». Ліричні пейзажні поезії сусідять із медитаціями на модерні теми про вічну скорботу і смуток, а серед них знаходять місце також твори, проникнуті соціальними мотивами.

Вірш «Порадь мені» Богдан Лепкий яскраво наситив фольклорною образністю. Тут знову виступає річка Черемош, яку він, як і в одній з попередніх поезій, називає братом. У вірші автор розробляє мотив долі. Твір побудовано у формі діалогу. Спочатку доля ліричного героя цвіла, наче квітка, супроводжувала його в усіх життєвих дорогах. Доля ця мала гуцульський колорит, бо «...як овечки, Думки мої пасла» [6, 56]. Однак, сталися зміни: доля згасла і тепер він шукає її, але ніде не може знайти.

Пошук долі передбачено не будь-де, а в місцях, визначених українською фольклорною традицією: «...у гаю, у розмаю Чи в плесі на гаті...» [6, 57]. І тут включається у розмову другий персонаж діалогу, Черемош, який вказує на місцезнаходження долі. Автор вживає слово «плай», яке підкреслює гуцульський колорит вірша. Він вдається до сталих народнописаних зворотів, характерних для коломийок (наприклад, у відомій коломийці: «На тім боці при потоці / Горіла загата...»), спеціально надаючи творові стилізації під фольклор: «По тім боці при потоці, / В багацьких хоробах, / Лежить твоя доля, хлопче, / Ніби в себе дома» [6, 57].

Проте, на відміну від коротких коломийок, поет у вірші вибудовує цілий сюжет, знову ж таки пронизаний фольклорними мотивами, народнопоетичною символікою. Поволі читач розуміє, що то не якась абстрактна доля, а, очевидно, суджена ліричного героя, яка перебуває на межі між життям і смертю, бо «там тесля молоденький / Білий човник струже» [6, 57]. У цьому образі легко впізнається домовина, та й сам автор у кінцевих рядках вірша «Порадь мені» це підтверджує: «Такий човник, мій голубе, / Аж на той світ лине» [6, 57]. Богдан Лепкий знову звертається до народної символіки і традиційної фольклорної лексики, говорячи про «човник із кедрини» та про «весельце з калини». У примітках до циклу він подає пояснення: «Кедрина – кедрове дерево. *Pinus sembra*. З його роблять домовини (його хроб не береться). «Треба, браття, товаришу кедрину тесать» (Ю. Федькович). Тут: кедрину – прямо замість труну» [6, 833]. Цим віршем поет ніби вивершує тему, порушену у попередніх поезіях, надаючи всьому циклові глибини і повновартісності образної системи. Помітно, що одним і концептів цього циклу є ріка чи став, а точніше – вода, яка (у різних формах і станах – річка, ставок, мряка, хмари) є універсальним провідником між різними світами. Тут напрошується аналогія не лише з українським фольклором, а й з міфологією античною, згідно з якою межею між світом живих і світом мертвих є річка Стікс, а атрибутами переходу зі світу в світ є човен і перевізник Харон.

Варто відзначити, що у ранній період творчості Богдан Лепкий активно розробляв тему води. Циклові «В Розтоках» передує поетичний цикл «Над рікою», де знаходимо багато подібних рефлексій; поетична збірка, видана 1905 р., до якої ввійшов і згаданий цикл, також мала назву «Над рікою». Разом з тим, перші прозові твори Богдана Лепкого мають «водну» тематику: наприклад, оповідання «Над ставом» (опубліковане 1895 р.), «Настя» (опубліковане 1896 р.). Готуючи ці твори до підсумкового видання «Писання», автор їх прокоментував, наголошуючи на тому, що це правдиві історії. Він назвав прототипів і місця подій: стави знаходились у селах Бережанського повіту, тобто на малій батьківщині Богдана Лепкого. В Розтоки Богдан Лепкий, як нам здається, привіз із собою певний психоемоційний стан, якого не змогли повною мірою витіснити Карпати, тому у віршах циклу «В Розтоках» поет так часто звертається до образу води, яка стала концептом.

Поезіям циклу «В Розтоках» притаманна глибока символіка. Про неї автор говорить і сам, як, наприклад, у творі «На склоні гір». Тут він наголошує на тому, що самотня сосна неподалік чорного бору – символ його суму. І саме ця сосна, а не згуртований бір-загал, викликає інтерес у ліричного героя. Поет проводить паралель між самотнім деревом і самотньою людиною, яка готова ділитися з сосною найсокровеннішим. Богдан Лепкий з теплою змальовує близькість людини і дерева: «Твій тихий шум, мій вічний сум / Нехай водно зіллються / І хай разом вечірнім сном / В простори понесуться» [6, 57–58].

Два останні вірші циклу присвячені прощанню з горами та спогадам про них. Вірш «Бувайте здорові!» звернений до Карпат, які поет називає «гори барвінкові». Ніби востаннє окидаючи зором усе, що залишає тут, поет перелічує те, що для нього дороге, і з чим він прощається: квіти у діброві, дебри і скелі, а найголовніше – це вечірні розмови. Автор ще раз зізнається у своїй закоханості у цей край: «Усе, що кохаю, / Навіки лишаю» [6, 58]. Спогадами про Карпати живе ліричний герой вірша «Гори мої, гори». Це вже погляд на Карпати з віддалі простору і часу. Цей вірш долучений до циклу «В Розтоках» уже згодом: він має дату написання 1919 р.; тобто, створений майже двома десятиліттями згодом після першої публікації циклу. У ньому відобразилась ностальгія за Карпатами і молодістю. Не випадково ліричний герой твору згадує про свою сивину, яка не дає права на вияви сентиментальності. Поет у традиційному для нього в цьому циклі народнопоетичному дусі апелює до милого його серцю краю: «Гори мої, гори, Зелений розмаю...» [6, 58].

У контексті поетичного циклу «В Розтоках» слід говорити і про нариси Богдана Лепкого «На Сокільськім» (1900) та «Біля Сокільського» (1913). Перший нарис опубліковано 1901 р. в газеті «Руслан», він увійшов до збірки Богдана Лепкого «Щаслива година». Це – розповіді про пам'ятник Тарасові Шевченку, споруджений у XIX ст. на Гуцульщині, над річкою Черемош. Та, передовсім, тут знаходимо поетично наскрашений опис першої зустрічі Богдана Лепкого з Карпатами. Принагідно варто звернути увагу на відображення автором образу води, характерного не лише для його поетичного циклу «В Розтоках», а й для нарису «На Сокільськім»: «Гори! Синьо-зелені стіжки, вкриті серпанками прозорої мряки, обсіпані жемчугами роси, обкаджені кадилом живиці і запахом квітів – се передова сторожа Зелеменя, Шпиць і Говерли. А долем Черемош! Невеликий, а який жвавий, який дужий! Скільки у ньому життя, нічим не приборканого, якогось первісного життя. Як свобідно перебиваються его хвилі долиною поміж горами, як шумно і гучно ревуть по каміннях, що прийшли з гір і лягли їм посеред дороги... Віз котився понад сам берег, і здавалося, що могуча сила води тягне его до себе і пустити не хоче» [8, 433–434].

Письменник висловив тут і свої перші враження від зустрічі з місцевими людьми – гуцулами. Помітно, що він сюди прибув не просто так, а маючи вже певні відомості про цей край, засвоєні передовсім з творів художньої літератури, зокрема, поезії Юрія Федьковича. Тут маємо під-

твердження того, що в гори приїхав Богдан Лепкий, підштовхнутий літературними впливами: «Мужчини росли і стрункі, як ялиці, жінки звичайно, багато нижчі, понад вік старі, з лицами, що нагадують жінок сходу. Та зате як лучилася гарна, то хоть пиши! Струнка, гнучка, з палкими очима, певна своєї примани, їдуть на кониках-гуцулах, курять люльки, і в своїх одягах живописних на тлі прекрасного краєвиду виглядають, як живі образи, як малюнки до оповідань Федьковича» [8, 434]. Дивлячись через призму творчості відомого гуцула-буковинця Федьковича, і сам молодий Богдан Лепкий не міг інакше сприймати цей край, аніж піднесено-романтично.

У нарисі Богдан Лепкий соковито описує грозу в горах. Це – ще одна варіація на тему води. Він виводить образ грізного Черемоша, невдоволеного тим, що його розлучили із Сокільською скалою. Автор уособлює ріку, надаючи їй міфічних властивостей: «Стіна, висока стіна, якої людським рукам не здвигнути, відбила світ [...] А той Черемош припав до неї, обіймає її і цілує. Нараз відоб'єся, кине собою і зареве, як ранений медвідь. Грізно і завзято валить на тую гать муровану, що нею люди скували его і відділили від Сокільської его, свобідного, сильного, безсмертного сина гір!» [6, 434]

Узагалі ж, перша поїздка в гори 1894 р. молодого поета, який знав і цінував творчість не лише Юрія Федьковича, а й Тараса Шевченка, була значною мірою «літературною». Про це свідчить і те, що Богдан Лепкий таку увагу приділив пам'ятнику Тарасові Шевченку. Письменник у згаданому нарисі відзначав: «Ось і Сокільське! Я не раз чув про нього, читав а навіть видів на нашій сцені якусь Сокільську дебру, але щоби вона в дійсності так сильно мене вразила, того я ніяк не сподівався» [6, 434]. Із цього нарису бачимо, що Лепкий трактує Шевченка як борця. Тут сплелось все воедино: Гуцульщина як колиска опришківської непокори; Юрій Федькович, який оспівував Карпати, і Федькович, який шанував Шевченка, не раз буваючи біля Сокільської скали; врешті, Черемош, розбурханий грозою, здатний на великі руйнування, як народ, доведений до відчаю своїми визискувачами. «І дивне диво! На найширшій гранці, на білому камені колюмни я прочитав великими чорними буквами витесані незабутні слова:

*Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Розкуються незабаром
Заковані люди,
Настане суд!*

Не знаю, чи можна було вибрати краще місце для отих слів. Той вічний Черемош реве, та Сокільська скеля і зміст тих слів – то щось одне. Здається, що Черемош не шумить і не гуде, лиш грізно лякає світ судом, здається, що зверху Сокільського якийсь могутній голос кличе: «Схаменіться!» – здається, що ціла розгукана природа звіщає хвилю, коли «розкуються заковані люди – настане су-у-уд!»...» [8, 435].

По суті Богдан Лепкий своїм приїздом на Гуцульщину завдячує уже певному міфові, створеному про цей край творчістю Юрія Федьковича. А вже власною творчістю Лепкий живив цей міф про Гуцульщину, додаючи до нього нових граней і тонів. «Модерна орієнтація на «облака нового містичного неба» (Остап Луцький), забуті Добро і Красу не виключила в художній практиці Б. Лепкого звертання до громадянських мотивів, теми народного життя» [12, 322].

Підсумовуючи мовлене, варто відзначити, що Богдан Лепкий у своєму поетичному циклі «В Розтоках» постає як стійкий поет з уже складеним світоглядом і образною системою. Його карпатський цикл не став відходом від звичної для нього на той час манери творчості. У віршах бачимо радше стилізування Лепким-поетом своїх віршів під карпатський колорит, аніж перевтілення його у поета-етнографа, як це було, наприклад, з Олександром Олесем. Богдан Лепкий основну тему цього циклу витворив у звичній для себе манері, тоді як додаткові теми він забарвив у гуцульський колорит. Це аж ніяк не вада. Це скоріше свідчення про досить потужний поетичний струмінь Богдана Лепкого, який незмога було заглушити чимось іншим. Можливо, з таким самим успіхом поет міг би написати про якісь інші краї, для годиться вплітаючи якісь незначні слівця чи деталі. Лепкий тут постає як виповідач власного поетичного світу, а не як інтерпретатор запропонованої йому життям теми. Засвоєння поетом тематики Карпат відбувалося на внутрішньому рівні, оскільки гори жилили у митця його оригінальний творчий світ, а не самі трансформувалися у вірші, перепущені через його творче єство. Тому «чистої» Гуцульщини у нього небагато. У цих віршах значно більше власне ліричного авторського замилювання природою, світом Карпат, аніж якимись етнографічними, історичними, соціальними темами і мотивами. Та разом з тим має рацію й Володимир Погребенник, говорячи: «Виріши на фольклорно-літературній традиції, Лепкий не протиставився їй, а радше синтезував із модерними здобутками як митець новочасний, європейського типу» [12, 322]. Цикл «В Розтоках» є виявом такого синтезу. Бачимо це на прикладі соціально загострених віршів «Хрест на кручі» та «Лови», які є свідченням громадянської позиції Богдана Лепкого, про його глибоке проникнення у проблеми життя гуцулів. А нарис «На Сокільськ» свідчить про потрактування Гуцульщини і її соціально-політичних проблем у контексті загальноукраїнському.

Література

1. *Арсенич П.* Карпатськими шляхами Богдана Лепкого : путівник / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ, 1999. – 44 с.
2. *Богдан Лепкий* – письменник, учений, митець : матеріали наук. конф., присвяч. 120-річчю від дня народження Б. Лепкого. – Івано-Франківськ, 1992. – 162 с.
3. *Ільницький М.* «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...» // Лепкий Б. Твори : у 2 томах. – Т. 1. – К., 1991. – С. 5–30.

4. Історія української літератури ХХ століття. – Кн. перша (1910 – 1930-і рр.) / За ред. В. Дончика. – К. : Либідь, 1993. – 784 с.
5. *Крет Н.* Гуцульщина літературна : посібник для вчителя / Никанор Крет. – Косів: Писаний камінь, 2002. – 412 с.
6. *Лепкий Б.* Твори: У 2 томах. / вст. ст. М. Ільницького. – Т. 1. – К., 1991. – 862 с.
7. *Лепкий Б.* Твори: У 2 томах. – Т. 2. – К., 1991. – 720 с.
8. *Лепкий Б.* Твори: У 2-х томах. – Т. 1 / передм. Ф. Погребенника. – К., 1997. – 692 с.
9. *Лепкий Б.* Твори: У 2-х томах. – Т. 2 / післямова Ф. Погребенника. – К., 1997. – 688 с.
10. Населені пункти Косівщини: довідник / упоряд. І. Пелипейко. – Косів : Писаний камінь, 1995. – 112 с.
11. *Пелипейко І.* Гуцульщина в літературі : довідник / Ігор Пелипейко. – Косів, 1997. – 112 с.
12. *Погребенник В.* Богдан Лепкий // Історія української літератури. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. : у 2-х кн. – Кн. 2. / за заг. ред. проф. О.Д. Гнідан. – К. : Либідь, 2006. – С. 315–359.
13. *Погребенник Ф.* Богдан Лепкий / Федір Погребенник. – К. : товариство «Знання» України», 1993. – 64 с. – (Серія 6. Письменники України та діаспори. Вип. 5).
14. *Погребенник Ф.* Богдан Лепкий : передмова // Лепкий Б. Твори : у двох томах. – Т. 1 : Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. – К., 1997. – С. 5–34.
15. *Сивіцький М.* Богдан Лепкий : життя і творчість / М. К. Сивіцький. – К.: Дніпро, 1993. – 375 с.
16. *Скальська У.* Стежками Богдана Лепкого // Новий час [Івано-Франківськ]. – 1992. – 31 жовтня – 6 листопада.
17. *Ткачук М.* Модерністський дискурс лірики та новел Богдана Лепкого / М. Ткачук. – Тернопіль, 2005. – 128 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 16.10.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Ткачуком М.П.*

HUTSULSHCHUNA IN THE CREATIVE WORK OF BOHDAN LEPKYI: LYRIC «I» ON THE BASIC OF THE CARPATHIAN

M.M. Vasylchuk

*Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Philology Department; Kolomyia, 8 Mykola Lysenko street;
t. (03433) 2-46-60*

The attempt to watch the origin and the history of well-known Ukrainian writer Bohdan Lepkyi (1871–1941) poetic cycle «V Roztokakh» is made in this article. The author tries to understand the sources of reasons, which are the basis of the poetical cycle. The systems of characters are also watched. The investiga-

tor tries to find out how much the poet is interested in the theme of Hutsulshchyna. The tries to understand if he could live into the Carpatian problems. The main symbols of the cycle are shown. They are read and work on the level with conceptions. At in also shown the connect on of modernism poetry cycle and poems of social sounding.

Key words: *a series of cycle, poem, concept, theme, motive, neason, modernism, mountains, a river, a pond, the Carpatians, Hutsulshchyna.*